

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 70., BR. 4. – 5., 121. – 200., ZAGREB, LISTOPAD – PROSINAC 2023.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

IDENTITETSKE SASTAVNICE U FRAZELOGIJU BENJAMINA TOLIĆA, II.

Nataša Bašić

Nastavak iz prošloga broja

Definiranje i frazeologiziranje identitetskoga pojmovlja

Sustav hrvatskih identitetskih sastavnica Tolić komentira i razrađuje u njihovu povijesnom razvitku prateći ih od srednjovjekovnih iskaza do suvremenih previranja. Izložio ih je u knjizi *Tko smo mi? Ogdled o naciji i državi* (2007.). U njoj ne propituje hrvatski narodni identitet, koji je *osjećajne* naravi: on mu je nedvojen, a srž mu čine kulturni prostor „ljupkoga mjesta“, hrvatski jezik i srednjoeuropsko-mediteransko katoličanstvo. Problematizira nedovršenost hrvatskoga nacionalnoga identiteta koji se izgrađuje političkom *voljom* i *djelovanjem* elita, a u hrvatskom je slučaju ta volja bila razrožna narodnoj volji jer nije ostvarila nacionalnu državu, koja je cilj povijesnoga razvitka nacije.

Pojedine je teme doradivao i produbljavao u kolumnama kako ih je otvaralo i nametalo političko vrijeme, a ovdje se glavna povijesna identitetska nit – kako ju razumijeva Tolić – prati kao sukobljenost centrifugalnih i centripetalnih društveno-političkih razvojnih koncepcija. Bez nje se ne mogu razumjeti ni odčitati njegove mnogobrojne inačice na istu i srodne teme iskazane poetskim figurama.

Raspravljajući o osnovnom pojmu izloženoga sustava – *identitetu* – upozorava na njegovu unutarnju dvoznačnost: pojmom se imenuje stvar i iskazuje svijest o stvari. Riječ je latinskoga podrijetla:

„Tamo je kao *identitas* (istost, istovjetnost) izvedena od zamjenice *idem* (isti). Ona dakle označuje skup obilježja po kojima je neko biće upravo ono koje jest. To je međutim odveć jednostavna definicija. Identitet ima dvije strane, objektivnu i subjektivnu, stvar i svijest o stvari. A ovo drugo – svijest – kada je riječ o čovjeku ili narodu, opet obuhvaća dvoje: svijest čovjeka ili naroda o sebi i svijest drugih o njemu. To osnovno dvojstvo identiteta diskretno sugerira i hrvatski prijevod ‘isto-vjet-nost’. Ono tamno ‘vjet’ značenjski obuhvaća upravo to dvoje: stvar i svijest (ili znanje) o stvari.“ (TSM, 16. – 17.)

Centripetalnost i centrifugalnost u hrvatskoj političkoj povijesti

Identitetske sastavnice Tolić određuje dvama temeljnim sukobljenim ili anti-tetičkim političkim i kulturološkim programskim obilježjima – centripetalnošću i centrifugalnošću, koja su glavnim uzrokom razdrtosti i nedovršenosti hrvatske nacije. Pod centripetalnošću razumijeva društvenu izgradnju koja snage crpi iz unutarnjih vrela i okrenutosti prema sebi i izgradnji vlastite države, a pod centrifugalnošću hrvatsku okrenutost širemu okružju koje slabi njezine državotvorne snage i potiskuje Hrvatsku na rub mnogoljudnijih političkih zajednica sa slabim izgledima da se izbori za vlastite probitke.

Nakon propasti Hrvatskoga Kraljevstva hrvatsko je plemstvo, svećenstvo i građanstvo stoljećima njegovalo svijest o jedinstvu negdašnjega državnoga organizma, koje su u zbilji tvorili njegovi „razbacani udovi“ (*membra disjecta*), ali pravna je uspomena na negdašnje Kraljevstvo bila jača od zbilje. Poslije je to jedinstvo države sve do raspada Austro-Ugarske godine 1918. – u „tjesnacu između austrijskoga centralizma i mađarskoga hegemonizma izrijeком zazivao naziv Trojedna Kraljevina Hrvatska, Dalmacija i Slavonija ili kolokvijalno – Trojednica.“ (TSM, 38.).

Glavni su nositelji centrifugalno-centripetalnih kretanja u novijoj hrvatskoj povijesti bili ilirstvo i jugoslavenstvo, a u suvremenoj centrifugalno eurohrvatstvo i zapadnobalkanstvo.

Ilirstvo je kao sveslavenski velikodržavni projekt hrvatskoga građanstva, koje se predstavljalo baštinikom državnopravnoga suverenizma hrvatskoga plemstva i centrifugalne kulturne strategije hrvatskoga svećenstva, nastalo kao odgovor na projekte Velike Austrije i Velike Mađarske. Neutralnim je ilirskim imenom nastojalo prvo jezično a onda i politički pod hrvatskim gospodstvom okupiti južnoslavenske narode od Beljaka (Filacha) do Crnoga mora. U koncepciji hrvatskih narodnih preporoditelja imalo je dvostruku ulogu: kao tradicionalni centrifugalni kulturni strategem čuvalo je hrvatski narodni interes, a već u Draškovićevu projektu „Ilirije Velike“ centripetalni je politički strategem konstituiranja moderne hrvatske nacije:

„Od god. 1830. do god. 1850. ilirci su razvili ujednačenu pismenost, stvorili suvremenu književnost i umjetnost, osposobili, na zasadama prethodnih stoljeća, hrvatski jezik za službenu porabu, pokrenuli novinstvo, rasprostranili mitove o zajedničkom podrijetlu naroda, probudili osjećajno zajedništvo ‘razbacanih udova’ Trojednice, stvorili – od tro-

bojnice do buduće hrvatske himne – jedinstvenu etnosimboličku sferu i na poslijetku god. 1848./49. pod banom Jelačićem organizirali hrvatsku vojsku i ocrtaali međe narodnoga teritorija. Time su položili temelje konstituiranju moderne hrvatske nacije.“ (TSM, 48.).

Nakon sloma Proljeća narodā ilirska je politika, piše Tolić, odvela preporoditelje namjesto u konstrukciju nacije, u difuzan mitem visoke hrvatske kulture. Gajevo je geslo „Da Bog živi konstituciju ugarsku, kraljevinu hrvatsku i narodnost ilirsku“ proturječno u sebi: na jednoj strani centripetalna sila povijesnoga hrvatskoga državnoga prava („konstitucija ugarska i kraljevina hrvatska“), na drugoj centrifugalna sila neodređenoga narodnoga identiteta („narodnost ilirska“).

Domovina – prostor, jezik i granice

Hrvatski je narodni identitet Toliću nedvojben. Njegovu srž čine „ljupko mjesto“ Domovine (simbolični prostor Lijepe naše), hrvatski jezik i srednjoeuropsko-mediterransko katoličanstvo. To troje dostatno utemeljuje zasebnost hrvatskoga narodnog bića.

„A što je domovina?“, pita se na početku razmišljanja o hrvatskim identitetskim sastavnicama (VK, 117.). Među suvremenicima koji su problematizirali domovinsko pitanje naslovom mu je privukla pozornost knjiga Branka Matana: Domovina je teško pitanje i pokrenula je silogističko „čuđenje“: kako može biti teško pitanje „kada domovina više nije u pitanju?“ (VK, 89.). Suglasan je da je teško pitanje uvijek bila crvenim i žutim totalitaristima – komunističkim internacionalistima i kapitalističkim globalistima, no onima koji neumorno tragaju za istinom „nikada se ne odričući domovine, vazda svjesni da joj, dok smo živi, ne možemo vratiti svu ljubav koju je u nas uložila“ (VK, 91.), domovina nije teška.

Tolić u odgovoru prihvaća počela koja se obično nabrajaju uz pojam domovine – zemlja, voda, zrak – ali su mu ona nedostatna. Polazeći od motivirajuće riječi *dom*, izgradio je značenjsku mrežu koja zadovoljava njegovu tvarnu i osjećajnu predodžbu, koja se približava ili poklapa s predodžbom većine izvornih hrvatskih govornika. Hrvatima je *dom* – *kuća*, kao Grecima δόμος ili Latinima *domus*.

„No on je i mnogo više. Kuća koja povrh sigurnosti, zaštite i skrovitosti podrazumijeva svetost i toplinu. Značenjski je „dom“ u hrvatskomu jeziku prisutan u poveliku broju drugih riječi, bilo da su te riječi od njega izvedene ili s njime složene. Izvedenica ‘domovina’ proširuje dom na prostor daleko izvan doma i zavičaja, na zemlju. Što je pojedincu i obitelji kuća, to je narodu i naciji domovina – najvažniji preduvjet za opstanak i slobodan razvoj... Ali nisu domovina samo ravnice, doline i planine; rijeke, jezera i mora; biljke, životinje i komad neba; domovina su i domovinski ljudi, predci i potomci, njihovo zajedničko sjećanje, njihove zajedničke vrjednute, zajedničke radosti i tuge, nade i razočaranja, zajednički jezik i zajednički način doživljivanja svijeta. Domovinu uzdržava domoljublje, koliko prirodna toliko i odgojem stečena ili ojačana krjepost domoljuba.“ (SPV, 122.)

Hrvatu je,

„kao što pjeva Antun Mihanović, domovina prije svega stare slave djedovina. Ona je sav baštinjeni prirodni i duhovni prostor u kojemu se Hrvat čuti svojim na svomu; domovina su mu i svi ljudi, živi i mrtvi, i sve biljke i životinje, sve prirodne i umjetne u tom prostoru; duhovna mu je domovina duša toga prostora – hrvatski jezik.“ (VK, 117. – 118.)

Parafrazirajući stih *stare slave djedovina* iz hrvatske himne Antuna Mihanovića, Tolić ističe dvije odrednice: starinu hrvatskoga naroda, jednoga od najstarijih na europskom tlu, i slavnu prošlost. Ne ulazeći u raspravu o podrijetlu Hrvata i teorije – zbog kojih su u totalitarnim režimima padale glave, Tolić se zadržava na osjećajnoj razini – kako narod doživljava domovinu – prirodne i duhovne s jezikom u središtu, kojima je sutvorcem i suoblikovateljem.

Prostor

Simbolični prostor Domovine – „ljupko mjesto“ (*locus amoenus*) – smješta u pastoralni *lug*, povezujući njime Hrvate stvarno i jezičnoetimologijski sa sredozemnim europskim narodima – Pažanku Andrianu Škuncu i Sirakužanina Teokrita: Grcima je ljupko mjesto *lug – alsos*, kao i Rimljanima *lucus* (KN, 9.). Time se uspostavlja veza i s „pjesničkom tlapnjom“,¹ onim dijelom hrvatskoga pjesništva koje je u temeljima hrvatske pastirske duhovnosti (Mavro Vetranović, Petar Hektorović, Marin Držić, Dinko Ranjina, Ivan Bunić, Vladimir Vidrić).

Pjesnicima koji su se bavili narodnim usudom *lug* je bio pretijesan, pa su ljupko mjesto širili: Ivan Gundulić na toličevsku *metonimijsku* Dubravu „koju resi ‘o lijepa, o draga, o slatka‘“, Petar Zoranić na velebitske Planine, „u kojima obitava ‘vila Hrvatica’“.

„Naposljetku je domoljubni zanos Antuna Mihanovića cijelu Hrvatsku domovinu pretvorio u jedno jedinstveno ljupko mjesto – Lijepu Našu. I ona, ta pjesnička tlapnja, doista je, ne zna se kada, postala postojanim dijelom hrvatskoga narodnog identiteta.“ (KN, 9.)

Uočljivo izostavljanje riječi *sloboda* iz Gundulićeva stiha *O lijepa, o draga, o slatka sloboda* može se tumačiti na više načina. Čini se da je poruka kontekstualizirana na naslovnici knjige *Kraj neovisnosti*, u koju je esej *Ljupko mjesto* uvršten, a problematizira okolnosti u kojima je Hrvatska pristupivši Europskoj Uniji izgubila slobodu, odnosno podijelila dio svoga državnoga suvereniteta.

Hrvatska danas živi u novoj pastorali – Europskoj Uniji. Dva su njezina vrhovna pastira (državna poglavara), Stjepan Mesić i Ivo Josipović, ljubitelji haaške škole prava, kojoj su, piše Tolić, odbojni i *lug* i *gaj* i *Dubrava*, i *Planine*, i *Lijepa Naša*. *Ljupko* je mjesto sada zatvor. Bilo haaški ili hrvatski. *Zatvor* kao takav.

Tolić s političkim promjenama uočava i promjene u odnosu prema riječima koje su povezane s nacionalnim osjećajima. Tako se potiskuje riječ *domoljublje*, a namjesto nje javlja se latinizam *patriotizam*:

¹ Višeznačnost te riječi ovdje kontekstualno upućuje na sanjarenje, idilu.

„Patriotizam’ je u hrvatskomu jeziku tuđica. Točnije, pohrvaćena posuđenica iz latinskoga jezika. Znači: ljubav prema domovini. Dakle isto što i domoljublje. Ta riječ zalihosno živi u hrvatskomu jeziku, kao i druge posuđenice i prekivci iz istoga gnijezda: ‘pater’ – otac; ‘patria’ – otadžbina; ‘patriota’ – patriot, otadžbenik; ‘patriotismus’ – patriotizam, otadžbeništvo. Zanimljive su, u svezi s tim suzbijanjem, standardne hrvatske riječi ‘domovina’ i ‘domoljublje’. One se odlikuju hrvatskim čistunstvom i tvorbenim otklonom od latinskoga uzora. Nisu izvedene od ‘oca’, nego od ‘doma’. Ne slave rod, nego prostor slobode. U opću hrvatsku porabu ušle su prije dvjestotinjak godina. Ne mogu se dakle dovoditi u svezu s društvenim opačinama XX. stoljeća. Teško bi se mogle uklopiti i u Lenjinov obrambeni ‘nacionalizam malih naroda’, a kamoli u agresivni Hitlerov nacionalni socijalizam ili Mussolinijev fašizam. Unatoč tomu riječi ‘domovina’ i ‘domoljublje’ vonjaju današnjim hrvatskim globalistima na – nacifašizam!“ (SPV, 123.)

Naspram potisnutomu *domoljublju* skovao je Tolić antitezni parnjak *domomrzje*, a odraz novoeuropskih globalističkih kretanja vidi i u otklonu od uvriježene političkostranačke trodiobe na ljevicu, centar i desnicu:

„U Europi je u XXI. stoljeću tu podjelu odmijenila dvodioba na *domoljubce* (oikofile) i *domomrzce* (oikofobe), nacionaliste i globaliste, suvereniste i integracioniste. I u Hrvatskoj se bila dogodila slična promjena. Imali smo političke Hrvate koji su bili ‘za dom spremni’ i političke Hrvate koji su bili ‘za Bruselj spremni’. Bili su to Hrvati i eurohrvati. A sada se, osobito otkad je Dragan Markovina okupio Novu ljevicu, ta hrvatska jednostavnost čini malo složenijom. Iz mišjih su rupa (neki kažu: ‘iz ormara’) izmiljeli politički Hrvati koji osporavaju i Hrvate i eurohrvate. Oni su, za razliku od Hrvata i eurohrvata, poput svojih ideoloških predaka ‘za Jugu spremni’.“ (TP, 2017.)

Jezik

Povijest je hrvatskoga jezika sukladna narodnoj povijesti: centrifugalno-centripetalnomu kretanju od sebe i vraćanja k sebi pod različitim imenima (hrvatskim, ilirskim, slavenskim, slovinskim): prvi se zabilježeni spomen hrvatskoga imena u mediteranskom okružju (crkva sv. Jurja u Putalju na Kozjaku ponad Kaštela) vezuje uz kameni latinski natpis na darovnici Trpimira, kneza hrvatskoga (*dux croatorum*), datiranoj 4. ožujka 852. U hrvatskoj redakciji crkvenoslavenskoga hrvatsko je ime pridjenuto Zvonimiru, kralju hrvatskomu, na Bašćanskoj ploči – dragom kamenu hrvatskoga jezika, kako ga nazva hrvatski jezikoslovac Stjepan Ivšić.

Hrvatski je jezik duša domovine, snažnim čimbenikom pri povezivanju dravsko-jadranskoga prostora: kajkavska, čakavska i štokavska potka stoljećima su izgrađivali njegovu jezgru, koja je za narodnoga preporoda pod ilirskom zastavom uzdignuta na razinu općehrvatskoga javnoga jezika.

Dio je njegove povijesti, podsjeća Tolić, ostao zabilježen u starijoj hrvatskoj leksikografiji. Prvi hrvatski rječnik – petojezičnik najuglednijih europskih jezika – latinsko-hrvatsko-talijansko-njemačko-mađarski objavio je 1595. Šibenčanin Faust Vrančić u Mletcima: u njem je hrvatski predstavljen pod dalmatinskim imenom.

„Drugi tiskani dvojezični i višejezični rječnici u 17. stoljeću predstavljaju hrvatski jezik kao ‘slovinski’ ili ‘slovenski’. Nazivi dalmatinski i ilirski, kojima hrvatski humanisti

označuju svoj materinski jezik, traže utočište ugroženom hrvatsvu u politici Svete Stolice i u posvećenom kulturnom prostoru rimske Dalmacije i Ilirika, a nazivi slovinski i slovenski nastoje ga dovesti u zaštitnička okrilje mnogoljudnih slavenskih naroda. Tako su Hrvati u okviru centrifugalne kulturne strategije podigli divljenja vrijedne leksikografske spomenike dvama elementima svoje etnogeneze – Ilirima i Slavenima.“ (TSM, 28.)

U enciklopedijskom latinsko-hrvatskom rječniku Ivana Belostenca *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium* (Gazofilacij ili riznica latinsko-ilirskih riječi; Zagreb, 1740.) s oko 40.000 polaznih latinskih natuknica hrvatske su riječi protumačene istovrjednicama iz svih triju hrvatskih narječja. Narodno ime *Croata*, *Croatus*, *Crobatus* u njem se tumači hrvatskim imenima *Horvath* i *Hervat*, a ime zemlje *Croatia*, *Crobatia*, *Kuretia* sintagmama *Horvatzski orszak*, *Horvatszka zemlya / Kralyevsztvo*, *Hervatska*. Hrvatski se jezik naziva *domaćim* i *materinskim*. Narodno ime *Illyrius*, *Illyricus* prevodi se imenom *Szlovenecz*, a pridjev *Illyricus* pridjevom *slovenszki* (TSM, 29. – 30.). U naslovu je ime *ilirsko* jer su prostorno rječnikom obuhvaćene, kako je u predgovoru navedeno, Dalmacija, onodobna Slavonija – kojoj su pripadale Varaždinska i Zagrebačka županija, i Istra.

Usporedno s centrifugalnom kulturnom strategijom čuvanja narodnoga interesa, koja prevladava u gotovo devet stoljeća bezdržavlja, Tolić naglašava da neprekidno živi i druga, centripetalna hrvatska svijest. Tako, primjerice, otac hrvatske književnosti, Marko Marulić, 1501. „slaže“ svoju Juditu „u versih harvacki“, a 1510. prevodi „slavenski“ predložak Dukljaninove Knjižice o Gotima na latinski pod naslovom: *Povijest kraljeva Dalmacije i Hrvatske i razorenje Salone*. Povjesničar Ivan Lučić objavljuje taj prijevod god. 1666. kao dodatak svojoj knjizi: *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, pod naslovom: *Djela kraljeva Dalmacije i Hrvatske*. Pavao Ritter Vitezović, nakon pobjeda nad Turcima potkraj 17. stoljeća, tiska god. 1700. na latinskomu jeziku svoj programski spis: *Oživjela Hrvatska*, a god. 1703. elegiju: *Dva stoljeća uciviljene Hrvatske*.

Tomu treba dodati opsežnu katoličku nabožnu literaturu namijenjenu domaćemu čitateljstvu. U njoj pisci od 16. do 20. stoljeća često ističu da su svoja djela „složili“ ili „stolmačili“ na hrvatskom jeziku. Oko te nabožne literature, u uvjetima rijetke pismenosti, bujno živi usmena kultura. U mnoštvu pučkih pjesama – pretežno katoličkih, ali kadšto i muslimanskih – proplamsava hrvatsvo kao ponosan središnji biljeg kulturne zajednice.

„Centripetalna hrvatska svijest nije se dala ugušiti. Za dugih stoljeća bezdržavlja ona se uporno objektivirala, najčešće kao tvrdoglavo sjećanje u književnosti, rjeđe kao kritičan prikaz povijesti, a u prijelomnim vremenima i kao politički projekt.“ (TSM, 31.)

Višestoljetni mađarski pritisak na hrvatski prostor i narod, osobito je naglašen potkraj 18. stoljeća zahtjevom da se mađarski uvede u Hrvatskoj u javnu uporabu. Tada je interese Trojednice branio hrvatski ban Ivan Erdődy, naizgled proturječnim odgovorom: „živomu“ mađarskomu jeziku nije suprotstavio „živi“ hrvatski jezik,

nego „mrtvi“ latinski – univerzalni jezik feudalne Europe, pozivajući se pri tom na prava Hrvatskoga Kraljevstva. Takva se obrana temeljila na razlozima izišlima iz zbilje: potkraj 18. stoljeća latinski je jezik bio službeni jezik, jezik liturgijski Rimokatoličke crkve, jezik znanosti, elitne hrvatske književnosti i općenito jezik obrazovanoga svijeta.

Banov je glasoviti suverenistički latinski uzvik *Regnum regno non praescribit leges!* (Kraljevstvo kraljevstvu ne propisuje zakone), doduše za pjesničke potrebe pripisan junaku Sisačke bitke iz 1573. banu Petru Erdődyju, postao motivirajućom općehrvatskom pobudnicom zahvaljujući glasovitomu Matoševu sonetu Pri svetom kralju. Tolić piše da ju je Matoš „uzvisio u formulu mistične nade“ (TSM, 33.).

Borba za hrvatsko ime jezika odvijala se u prijelomnom razdoblju konstituiranja moderne hrvatske nacije u 19. st., a tekla je u žestokoj suprotstavljenosti velikosrpskomu štokavskom imperijalizmu, koji je, krivotvoreći znanstvene činjenice o višestoljetnoj hrvatskoj književnoj štokavštini kao povijesnomu srpskom idiomu, promicao Karadžić, a poslije prihvatili vodeći srpski jezikoslovci (Aleksandar Belić, Pavle Ivić).

Suvremeni su hrvatski jezično-pravopisni prijepori predmetom i Tolićeva zanimanja. Parafrazirajući američkoga jezikoslovca Maxa Weinreicha – „jezik koji izgubi vojsku i policiju postaje narječje, a narječje koje stekne vojsku i policiju postaje jezik“ (VK, 285.) – piše o važnosti državnih institucija pri zaštiti nacionalnih interesa, među kojima su jezična suverenost i kulturna baština iskazana njime kategorije prvorazredne vrijednosti.

Priznanje hrvatskoga jednim od službenih jezika u Europskoj Uniji nije obvezalo Europsko povjerenstvo na njegovu zaštitu i čuvanje, podsjeća Tolić, samo je „obećalo na tom jeziku, ako se bude tako zvao, slati u Hrvatsku svoje direktive“ (VK, 119.):

„U Bruxellesu je službeni jezik – jezik imperijalne uprave, namijenjen općenju s namjesničkim vlastima u ‘unutarnjim kolonijama’. U nacionalnoj državi službeni je jezik – standardni jezik nacije, hram njezina duha, koji se bez prestanka izgrađuje u svim civilizacijski potrebnim funkcionalnim stilovima.“ (VK, 285.)

Od 1991. zauzimanjem hrvatskih državnih institucija na inozemnim je sveučilištima otvoreno nekoliko katedara. Osobito je procvata leksikografska djelatnost – objavljeno je nekoliko stotina rječnika – strukovnih, dijalektalnih, općejezičnih, dvojezičnih, višejezičnih. Kroatistika se kao znanstvena grana postupno afirmira i potiskuje serbokroatistiku, iako ima otpora, uvijek pravdanih novčanim razlozima, a zapravo je u podlozi svima politička opredijeljenost.

Pojavu više hrvatskih pravopisa Tolić drži diverzijom protiv pravopisnoga standarda. Pravopis je postao prvorazredno političko pitanje. Pravopisni prijepori ne mogu ugroziti hrvatski jezični standard, ali su znakom da nacija, ako želi sačuvati domovinu, mora temeljito rekonstruirati državu, a domovinu je, pokazalo se, mnogo lakše braniti od tuđe nego od svoje države:

„Nacija se nema čemu nadati od države dok joj se država ne izvuče ispod barjaka nevjere u najviše političke vrjednote. To je poodavno jasno. Navlastito od onoga časa kada se Biškupićevo Ministarstvo kulture dragovoljno uključilo u stoljetno velikosrpsko osporavanje imena i bića hrvatskoga jezika podupirući novcem hrvatskih poreznih obveznika tiskanje knjige Snježane Kordić Jezik i nacionalizam (Zagreb, 2010.). Nije to bio nehотиčan izgred. Bila je to dragocjena unutarnja potpora vanjskomu bruxellesko-haaškom nastojanju oko stvaranja jedinstvenoga hrvatsko-bošnjačko-srpskoga jezika (b-h-s) namijenjenog Zapadnomu Balkanu. Nema sumnje da će tim smjerom nastaviti i SDP-ov ministar znanosti, obrazovanja i športa Željko Jovanović koji je najavio izradbu novoga – jedinoga i jedinstvenoga – hrvatskog pravopisa za potrebe bruxelleske administracije.“ (VK, 119.)

Odnos jezika i vlasti prisposobio je aktivnosti dvaju ministara u Milanovićevoj vladi, Rajka Ostojića i Željka Jovanovića:

„Spopalo ih jugotužje pa su, škiljeći prema Beogradu, popravili nazive svojih ministarstava. Tako se Jovanović od ‘ministra športa’ prometnuo u ‘ministra sporta’, a Ostojić od ‘ministra zdravstva’ u ministra ‘zdravlja’.“ (TP, 106.)

Milanovićevu manjinsku jezičnu politiku u mučeničkom Vukovaru, u kojem su dvojezičnim pločama „ministar uprave Arsen Bauk i ministar unutarnjih poslova Ranko Ostojić protuzakonito srpskom ćirilicom solili rane“ (KK, 282.), smjestio je u niz vlastodržačkih trgovina s manjinskim „knezovima“, a pod pučku krilaticu „šorom šajke, a Dunavom čeze“ (ulicom lađe, a Dunavom dvokolice):

„Ustav propisuje da je u Republici Hrvatskoj u službenoj uporabi hrvatski jezik i latinično pismo, a dopušta i da se pod zakonskim uvjetima u pojedinim lokalnim jedinicama u službenu uporabu uvedu i drugi jezici i pisma. Prva odredba nije razrađena u zakonsku zaštitu hrvatskoga jezika kao prvorazrednoga javnog dobra. Drugu je odredbu Račanov Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina pretvorio u bogohulnu ‘pozitivnu diskriminaciju’ jer je narodne manjine, ondje gdje čine jednu trećinu lokalnoga stanovništva, u pravu na službenu uporabu njihova jezika i pisma izjednačio s dvotrećinskim Hrvatima. Milanovićeva Vlada danas provjerava prebivališta hercegovačkih Hrvata u Vrgorcu, a oglašuje se o zahtjev Vukovaraca da se provjere prebivališta Srba u Vukovaru kako bi se utvrdilo jesu li se stekli zakonski uvjeti za uvođenje srpskoga jezika i ćiriličnog pisma u službenu uporabu u Vukovaru.

To miriše na već viđenu vlastodržačku trgovinu sa susjednim državama i etničkim knezovima u Hrvatskoj. Tako je Furio Radin pod Sanaderom jezično potalijančio cijelu Istarsku županiju iako u njoj živi manje od 7 posto Talijana. Hoće li tako Milorad Pupovac pod Milanovićem posrbiti Vukovar iako se ne zna koliko Srba u njemu živi? To se ne smije dopustiti. Jer Vukovar nije samo grad. Vukovar je prije svega junačka rana hrvatske države.“ (VK, 286. – 287.)

Smjenu vlasti ispratio je Tolić metonimijski:

„Odoše *pločari*. Ali ostadoše ploče. Ne će valjda dugo čekati da ih valjani ministri pospreme u muzej naših narodnih sramota.“ (KK, 91.)

Osvrnuo se i na zapadnobalkansku Deklaraciju o zajedničkom jeziku, ceremonijalno objavljenu u Sarajevu 2017. Drži ju, kao i Bečki književni dogovor (1850.) i Novosadski sporazum (1954.), dokumentom bez ikakve vrijednosti i značenja jer nije plod ni znanstvene, ni povijesne ni jezikoslovne spoznaje. Taj je dokument

„sramotna oprjeka slavnoj zagrebačkoj Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika. On je čedo bolesnoga domotužja i čežnje za stanjem koje je, na našu sreću, ‘prohujalo s vihorom’.“ (TP, 50.)

Povijesno iskustvo ipak nalaže oprez:

„Trebalo samo pratiti ‘trag novca’, te domaće izvore iz državnoga i gradskih proračuna temeljito začepiti, a naše saveznike u Europskoj Uniji i ‘prijatelje’ izvan Europske Unije diplomatski upozoriti da prestanu financirati destabiliziranje Republike Hrvatske.“ (TP, 51.)

Narod i nacija

Na značenjskoj razdvojbici naroda i nacije Tolić ustrajava i o tom postojano piše od prve do posljednje knjige. Tomu nije razlogom samo zaglavna Konfucijeva krilatica nego kobne posljedice nerazlikovanja, koje su ušle u pravno nazivlje i u najviši državni akt – Ustav Republike Hrvatske.

Pojmove *narod* i *nacija* Tolić definira ovako:

„Narod je skupina ljudi koju osjećajno povezuju stvarno ili zamišljeno zajedničko podrijetlo, zajednički jezik i zajednički povijesni usud. Narod je organski supstrat nacije. Njegova svijest o svijetu i o sebi (vjera, znanost, umjetnost, običaji) kulturni je supstrat nacije. Nacija niče i raste iz tih dvaju supstrata. Narod obično živi na zasebnu teritoriju. Ali može živjeti i u tuđini (Židovi, Romi). Nacija se, nasuprot tomu, ne može zamisliti bez teritorija. Narod je samonikla zajednica, nacija je njezina svjesna nadgradnja.“ (SD, 35.) „Nacija je samosvjesna politička zajednica; nastala je na osnovi stvarnoga ili zamišljenoga zajedničkog podrijetla i zajedničkih interesa; osjećajno je povezuju zajednički jezik, povijest, teritorij, kultura, mitovi i običaji; od naroda i drugih kulturnih zajednica ona se razlikuje odbijanjem tuđinske vladavine.“ (TSM, 24.)

Definiciju nacije skovao je izlučivši i komentirajući iz obilne literature rasprave Ernesta Renana (Što je nacija), J. Visarionoviča Staljina (općeprihvaćene u suvremenoj europskoj političkoj misli) i Yvesa Lacoste (Vive la nation. Destin d'une idée géopolitique, 1997.). U njoj je aktualizirana Renanova sintagma „odbijanjem tuđinske vladavine“ osobit Tolićev prinos hrvatskoj leksikografiji u razlikovanju nacije od naroda.

Nacionalno identitetsko pitanje u Europi postalo je aktualnim nakon pokušaja uspostave Europske Unije kao nadnacionalne države, čemu su se usprotivile manje države članice, napose Irska referendumskim odbijanjem Lisabonskoga ustava. Tolić u politici bruxelleske administracije vidi ponovno oživljavanje ideja carstva. Stoga podsjeća na zaboravljeni ruski imperijalni koncept nacije s početka 20. stoljeća.

Osvajanjem vlasti u Rusiji boljševici su morali voditi računa o narodnim stvarnostima golemoga imperija pa su se spremali za preuzimanje carske baštine, želeći je sačuvati usuprot Marxovim i Engelsovim gledištima iz Manifesta Komunističke partije (1848.). Ti su pragmatični razlozi stvorili koncept nacije koji danas prešutno prihvaćaju bezrezervni europeisti, kako u Europskoj Uniji tako i u Hrvatskoj. Taj je koncept izradio Josif Višarionovič Staljin u ogledu Marksizam i nacionalno pitanje (1913.). „Nacija je“, veli Staljin, „povijesno oblikovana, postojana ljudska zajednica, nastala na osnovi zajedničkoga jezika, teritorija, gospodarskoga života i duševnoga ustroja, koja se očituje kao zajednica kulture.“

Razlučujući dakle jasno narod od nacije, Tolić osporava ustavno nazivlje i samu definiciju Hrvatske, istodobno nacionalne države hrvatskoga naroda i 22 nacionalne manjine (među kojima su i Vlasi s manje od 0,065 % udjela u ukupnom broju stanovnika):

„Narodna i nacionalna manjina dijelovi su cjelina različnih od većine; narodna manjina dio je drugoga naroda, a nacionalna dio druge nacije. Hrvatski Romi, Vlasi, Rusini dijelovi su drugih naroda. Oni su dakle narodne manjine u Hrvatskoj. Kako ne postoje političke zajednice koje bi na zasebnom teritoriju činile romsku, vlašku, rusinsku naciju – romska, vlaška, rusinska ‘nacionalna manjina’ u Hrvatskoj dijelovi su nacija koje ne postoje. Dakle, besmislica. A hrvatski Srbi, Talijani, Mađžari? Oni su dijelovi srpskoga, talijanskoga, mađžarskoga naroda. Zbog toga su srpska, talijanska, mađžarska narodna manjina. Ali nisu dionici srpske, talijanske, mađžarske političke zajednice na zasebnom teritoriju – Republike Srbije, Talijanske Republike, Republike Mađžarske. Zbog toga nisu srpska, talijanska, mađžarska nacionalna manjina. Oni se rađaju, žive i umiru u Hrvatskoj. Dionici su hrvatske političke zajednice - Republike Hrvatske. Zbog toga su, što god tko o tomu mislio, politički Hrvati.“ (SD, 112.)

Država i njezini atributi

Tolić državu definira „pravnim sustavom na određenom području koji uređuje život državljana“ (VK, 49.). Država je dakle pravno uređena ustanova koja jamči svakomu pojedincu sigurnost i jednakost pred zakonima.

S izgradnjom nacionalnih država nakon Westfalskoga mira (1648.) i osobito nakon Francuske revolucije (1789.) suverenost je – uz ozemlje, pučanstvo i pravni poredak – bitno obilježje države. Zbog toga po Ustavu „U Republici Hrvatskoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih građana“ (čl.1., st.2.), a „Suverenitet Republike Hrvatske neotuđiv je, nedjeljiv i neprenosiv“ (čl. 2., st. 1.). (TP, 311.)

Riječ „suverenost“ (ili „suverenitet“) u hrvatskom je jeziku, podsjeća Tolić, posuđenica iz francuskoga (*souveraineté*), a izvedena je iz korijena „*souverain*“ (vrhovan, najviši, neograničen). Nekoć se prevodila riječju „vrhovništvo“. Značenje joj jasno i razgovijetno određuje latinski dvoslov „*summa potestas*“ (najviša vlast), što će reći: vlast nad kojom nema druge vlasti. Najviša je vlast ipak dvostruko ograničena: izvana međunarodnim, iznutra nacionalnim pravom. (TP, 311.)

Oblik narodne, pučke državne vladavine, tj. organiziranja njezinih instituta, naziva se *demokracijom*. Riječ je grčkoga podrijetla (dēmokratía), a u hrvatskom je jeziku fonetizirani latinizam. Demokracija od svoga postanka do danas označuje *pukovlađe* ili pučku vladavinu.

Politolozi razlikuju tri vrste demokracije: antičku „robovlasničku“ i dvije novovjekovne – građansku „liberalnu“ i komunističku „narodnu“ demokraciju. Iako različito shvaćana, demokracija se u zapadnom kulturnom kruga slavi kao neupitna vrijednost. Aristotel je pak pučku vladavinu (δημοκρατία) smatrao „zastranom ustavne vladavine“ (πολιτεία).

Toliću je demokracija ponajprije procedura, vladavina većine, obzirnost prema interesima manjine, jednakost svih državljana u političkim pravima, socijalna pravednost – davno definirana izrjekom: *Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (Živjeti pošteno, ne škoditi drugomu, dati svakomu njegovo) – bez čega nema dobro uređene države ni ustavne vladavine. Danas su socijalna pravednost i republika gotovo sinonimi. Grčka se πολιτεία u starini na latinski prevodila kao *res publica*, a na hrvatski se i danas prevodi kao „država“. Zdrava je pučka vladavina – duša republike.

Politika, političko ćudoređe i „zdrave snage“

U razmišljanjima o politici i njezinim odrednicama, Tolić se i sam, kao diplomat i zastupnik hrvatskih državnih interesa, našao pred propitivanjem valjanosti načina i postupaka kojima se omekšavala odbojnost međunarodne zajednice prema hrvatskom državnom osamostaljenju. U okviru „umijeća ostvarivanja mogućega“ u uvjetima „nemogućega“ važnost je u prvom redu na ćudoređu, moralnosti obnašatelja vlasti – na političkoj eliti.

Prihvatanjem jednostavne tradicionalne definicije politike kao „rada na općem dobru“ on je uvođenjem sintagme „nastojanja oko općega dobra“ iskazao postojeća i moguća ograničenja koja se u takvoj djelatnosti isprječuju:

„Politika je nastojanje oko općega dobra. Raditi o općemu dobru može se u državi i izvan države. Takav rad u državi naziva se unutarnjom, a izvan države vanjskom politikom. Unutarnja politika uređuje odnose među državljanima, vanjska odnose države s drugim državama. Osnovni su ciljevi i jedne i druge politike: učvršćivanje slobode, jačanje sigurnosti, povećavanje blagostanja. Razborita unutarnja politika temelji se na načelu pravednosti, a vanjska na načelu korisnosti. No, a što je uspješnost? Bez dvojbe osobina uspješnoga. Uspješno je pak ono što postiže uspjeh. A uspjeh je – ostvareni cilj.“ (SD, 124.)

U pripremama za ulazak u Europsku Uniju iz saborskoga je imena uklonjen pridjev *državni*, jer je bruxelleska administracija izradila strukturnu reorganizaciju Unije i namjesto saveza suverenih država članica predviđena je savezna naddržava, na koju se prenosio i dio suvereniteta. Iako pristupanje takvoj zajednici nije dopuštao hrvatski Ustav, pristupna je procedura nastavljena, a narodna volja i drugi

put izigrana izmjenom referenduskoga članka, pa je pristup osiguran neovisno o izlasku broja birača. Na taj je način hrvatskim građanima onemogućeno da nakon višedesetljetnoga života u rigidnom jednopartijskom sustavu uopće osjete blagodati koje donosi referendum –

„taj nenasilni oblik izravne demokracije ugrađen u liberalnodemokratski politički sustav ne samo kao pouzdan oslonac razboritoj vlasti, nego i kao pouzdana obrana sustava od revolucije – nasilnog oblika izravne demokracije.“ (KK, 99.)

Rječnik Tolićeva frazeologija

Tolićevi frazemi i frazeološka ustrojstva čine jedinstveni frazeologij. U pripremi je za tisak rječnik Frazarij Benjamina Tolića, koji je izradila autorica ovoga članka. Uz Tolićeve frazeme knjiga sadržava poslovice, krilatice i aforizme kojima su nadahnuti njegovi politički eseji. Za potrebe ovoga rada izlučen je dio osnovnoga pojmovlja. Građa je vrlo vrijedna i poticajna za daljnja frazeološka istraživanja. Ovdje su ogledno iz njega izlučeni frazemi s leksomom *ćudoredan*.

ćudoredna bestidnost zastava nove vlasti

Najgora je u svemu tomu *ćudoredna bestidnost zastava nove vlasti*. (VK, 140.)

ćudoredna kaljuža = Zdenac života

Kada zločin brane ideološki zasukani pojedinci, profesori ili novinari, to je donekle razumljivo. Ali kada to čini državni poglavar, to nije samo ludo. To je sramotno. Upravo stoga akciju treba nastaviti. I ustrajno je ponavljati kao izazov pomirbe. *Da Zdenac života ne postane ćudoredna kaljuža*. (SD, 21.)

ćudoredna ljepota = Sokrat

Ti su dični Atenjani tako umjetnički oklevetali svoga sugrađanina Sokrata da je on zbog njihovih kleveta osuđen na smrt. Ispivši dosuđeni mu otrov, nesretni je filozof postao prvim svetcem u filozofskom kalendaru, koji danas svojom *ćudorednom ljepotom* daleko nadmašuje sve bogove, heroje i ljude što su ih isklesali vrijedni Periklovi kipari. (SPV, 84.)

ćudoredna pobuna

Ne branim dakle Karamarka niti ga kanim o tomu išta pitati. On će tu stvar – ovako ili onako – izvesti na čistac u Povjerenstvu za odlučivanje o sukobu interesa. Ali ne mogu prečuti neka pitanja o Petrovu. Što je tomu čovjeku? Gdje je on, na vlasti ili u oporbi? Što ga je navelo da odustane od institucije i krene putom *ćudoredne pobune*? (KK, 384.)

ćudoredna tezulja

ćudoredno osuđivati hrvatski suverenizam

ćudoredno veličati europski integracionizam

U Hrvatskoj su, zna to i neuk čovjek, fašizam i antifašizam prazne plitice neodržive *ćudoredne tezulje*. Od početka god. 2000. vlast na toj komunističkoj tezulji opet uporno, bez prestanka, mjeri povijesnu okrutnost. Okrutnost hrvatskoga suverenizma i okrutnost jugoslavenskoga integracionizma. Prvu, količinski manju, koja je pogodila protivnike hrvatske

državnosti, osuđuje kao “fašizam”; drugu, količinski mnogostruko veću, koja je pogodila pristaše hrvatske državnosti, veliča kao “antifašizam”. Vlasti, naravno, nije do prošlosti. Što će joj onda ta pasatistička ludost? Radi sadašnjosti i budućnosti. Ona tom formulom implicitno, a ponekad i eksplicitno, ćudoredno osuđuje današnji *hrvatski suverenizam*, a veliča svoj *europski integracionizam*. (SD, 80.)

ćudoredni jaz

Kakav *ćudoredni jaz* dijeli neistinu i laž, vidi se po tomu što je u uljuđenu općenju zazorno reći komu da laže, a jamačno je posve pristojno ovako u novinskomu članku postavljati pitanja o istini, neistini i laži. (SPV, 48.)

ćudoredni posrtaj

Pitanja su na mjestu, ali zvjeraju u krivom smjeru. Ne radujem se ja *ćudorednom posrtaju*. Ni magarčevu, a kamoli ćovjekovu. (SPV, 83.)

ćudoredni slom staroga znanja

Naš se Primorac ne bavi nekakvim posebničkim poslom. On ima društveni nalog. Njegov posao rese dva blagoslova: europski iz god. 1999. (tzv. Bolonjski proces) i hrvatski iz god. 2004. (HDZ-ov program Društvo znanja). Primorca su dakle i Europa i Hrvatska ovlastle da ovdje i sada radi to što radi. (...) Naša nevolja, koja u sjećanje priziva antičku Atenu, nije institucijske naravi. Ona se ukazuje kao ćudoredni slom staroga znanja, znanja o svemu i svačemu, osobito kao slom znanja o znanju. (SD, 187.)

ćudoredno američko zrcalo

ćudoredna izopačenost

Naši saveznici Amerikanci drže da u Hrvatskoj caruju najgnusnije društvene opačine, pa nabrajaju sve ono što su hrvatska pučka braniteljica Lora Vidović i brojne ljudskopravaške građanske udruge – od Čičkova HHO-a do Pusićeva GOLJP-a, od Sarnavkinih BaBa do Teršeličkine Documente i Zelićeva GONG-a – pripremile za Buzin. Lijepu Našu, dakle, krase: nasilje nad ženama, korupcija, nepotizam, neučinkovito pravosuđe, nesloboda javnih priopćivala, rasizam, antisemitizam, fašizam, nacizam, nesnošljivost, ksenofobija, mržnja prema narodnim, spolnim, vjerskim i svjetonazornim manjinama. Sve je to ružno, vrlo ružno.

Ali nama je Lijepa Naša unatoč tomu – lijepa. Lijepa je i milijunima stranaca, a i Google našu domovinu krsti međunarodnim stereotipom – *beautiful*?!

Zar nešto što je *ćudoredno izopačeno* može biti politički lijepo?! Hm, da... Žao mi je, žao kao psu! Dušu mi je valjda bio zasjenio oblak cinizma, ali, evo, Bogu hvala, brzo dođoh k sebi, i vidim: naš je odraz u *američkomu ćudorednom zrcalu* – vjeran! Upravo smo takvi kako nas vide i svakodnevno opisuju naši ljudskopravaši ne samo Washingtonu, nego i nama samima. Ima u nas toga, ima! A može se to i dokumentirati i ilustrirati. (TP, 39. – 40.)

ćudoredno nabijene verbalne bombice

spletkarsko umijeće = izborna kombinatorika

Govornici će jedni na druge bacati *ćudoredno nabijene verbalne bombice* nastojeći njihovim praskom privući što više pristaša ne samo u Hrvatskomu [državnom] saboru, nego i na redovitim mjesnim i područnim izborima za koje samo što nije počela službena kampanja. Sve

dakle zasad ide kako je zasnovala *ars combinatoria* (eufemizam za: *spletkarsko umijeće*) Velikoga Kombinatora. (TP, 62.)

dići ćudorednu < i znanstvenu > kuku i motiku

Među prvima se iz Rima oglasio dr. Inoslav Bešker. On je u Hanžekovićevu Jutarnjem listu odmah *dignuo ćudorednu i znanstvenu kuku i motiku* na akademika Reinerera. Reiner, veli dr. Bešker, ljudski griješi i vraški ustrajava, jer tvrdi da se Hrvatski sabor god. 1848. zvao Hrvatskim državnim saborom. To je, veli dr. Bešker, neistina. (KK, 320. – 321.)

< snošljiva > ćudoredna otupjelost nacije

Obje strane znaju da obje lažu, ali obje znaju i da jedna drugoj trebaju, pa to obostrano znanje, dok Bandić pokajnički „guta žabe“, objema lažima daje sjaj političke istine. Krasno! Tu krasotu hrani *snošljiva ćudoredna otupjelost nacije*. Ona ne dopušta da se jasno i glasno postavi pitanje: Tko je u toj priči više ukaljao ideale Domovinskoga rata, Bandić ili vođe braniteljskih udruga? (TP, 264.)

Zaključak

U članku se iz kuta strukturalne i kognitivnojezikoslovne raščlambe pristupilo identitetskim sastavnicama u frazeologiju hrvatskoga leksikografa, prevoditelja i diplomata Benjamina Tolića. Građu čine njegove političke kolumne i tekstovi skupljeni u devet autorskih knjiga nastalih u razdoblju 2002. – 2023. Pod identitetskim se sastavnicama razumijevaju domovina, narod, nacija, jezik, država. Političko je okružje vrlo napeto i nestalno, sukobljuju se različite koncepcije društvene i gospodarske izgradnje nakon netom u Domovinskom ratu izborne državne samostalnosti Republike Hrvatske, koja nije jednodušno prihvaćena ne samo u međunarodnih čimbenika nego i u dijela hrvatskih državljana.

U središtu je njegova pristupa razdvojba centripetalnih i centrifugalnih kulturnih i političkih kretanja koja su bitno odredila hrvatski povijesni razvitak u nacionalnom i državotvornom smislu te utjecala na nedovršenost procesa nacionalne identifikacije, pod kojim Tolić razumijeva osnutak, odnosno obnovu nacionalne hrvatske države. Ideološki su pokretači modernih centrifugalnih smjernica bili ilirstvo i jugoslavenstvo u 19. i 20. stoljeću, a u 21. eurohrvatstvo i zapadnobalkanstvo.

Tolić osebujnim stilom europskoga intelektualca izrasloga iz višejezičnoga i više-narodnoga mediteranski otvorena podneblja analizira i komentira zbivanja, sučeljuje dobro i zlo, ćudoređe i beščašće, demokraciju i tiraniju, suverenost i podložništvo, slobodu i ropstvo. U iskazu dominira posebno izgrađen frazeologij utemeljen na dogradnji postojećega hrvatskoga frazeologija asocijativnim povezivanjem klasičnih grčko-rimskih literarnih europskih temelja s renesansnima, klasicističkima i modernističkima. Postupkom antitetičkoga sljubljanja naizgled nesljubljivoga izgrađuje ironijski odmak s kojega bolje ulazi u bit naslovljenih tema. Posebnim jezičnim postupcima izravnih obraćanja Tolić uvodi čitatelja u tekstove otvarajući u dijalogu prostor za slobodniju vlastitu jezičnu stilizaciju. U dijaloškoj je formi

napisao cijelu prvu knjigu metaforičnoga naslova Haaški sapun. Tolićevo se umijeće figurativnoga modeliranja najbolje zrcali u stvaranju ne samo dvočlanih veza nego čitava odlomka, eseja ili knjige u variranju i ulančavanju stilskih figura. Po središnjim je esejima, oko kojih se u obliku grozdova nižu novi s novim motivirajućim pojmovljem, naslovio knjige u koje ih je uvrstio. Metafora je stožernica njegova frazemska iskaza, a Tolić tvorac nebrojenih novih, što njegovim tekstovima daje trajnu jezičnu i kulturološku vrijednost.

Članak je potkrijepljen mnogobrojnim primjerima, široko kontekstualiziranim, a sastavnim mu je dijelom Rječnik Tolićeva frazeologija, kojega je ogledni primjer (pojam čudoredan s izvedenicama) uvršten na kraj ovoga članka.

U polazištu je njegove misli Konfucijevo učenje o definiranju pojmovlja, tj. o nužnosti točnoga (valjanoga) imenovanja predmeta da bi se našlo valjano rješenje problema.

Izvori

- Benjamin Tolić, 2002., Haaški sapun: Razgovori o hrvatskoj politici kako ih je od slova do slova bilježio Eugen Patak, Zagreb (kratica HS)
- Benjamin Tolić, 2003., Pamet u glavu: Hrvatska u vrtlogu novoga svjetskog poretka, Zagreb (kratica PUG)
- Benjamin Tolić, 2007., Tko smo mi? Ogled o naciji i državi, Zagreb (kratica TSM)
- Benjamin Tolić, 2009., Sanaderova dionica, Zagreb (kratica SD)
- Benjamin Tolić, 2011., Kraj neovisnosti, Zagreb (kratica KN)
- Benjamin Tolić, Vesele karmine, Zagreb, 2013. (kratica VK)
- Benjamin Tolić, Kolonijalno koprcanje, 2018., Zagreb (kratica KK)
- Benjamin Tolić, Tiranija prostote, 2020., Zagreb (kratica TP);
- Benjamin Tolić, Stojim pred vama, 2023., Zagreb (kratica SPV).

Literatura

- Krešimir Bagić, 2019., Ujevićeva metafora i njezina jeka, L. Molvarec i T. Pišković (ur.), Metafore u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi, Zbornik radova 47. seminara Zagrebačke slavističke škole, str. 15. – 49.
- Živa Benčić, 1995., Antonomazija, Ž. Benčić i D. Fališevac (ur.), Tropi i figure, Zagreb, str. 189. – 218.
- Mario Brdar, 2019., Metafore i metonimije u interakciji, L. Molvarec i T. Pišković (ur.), Metafore u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi, Zbornik radova 47. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, str. 51. – 94.
- Tatjana Jukić, 2019., Hrvatski roman 1960-ih: od metafore prema parataksi, L. Molvarec i T. Pišković (ur.), Metafore u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi, Zbornik radova 47. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, str. 111. – 122.
- Zoran Kravar, 1995., Estetika tropa, Ž. Benčić i D. Fališevac (ur.), Tropi i figure, Zagreb, str. 75. – 103.

- George Lakoff i Mark Johnson, 2015., *Metafore koje život znače*, Disput, Zagreb
- Josip Matešić, 1982., *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ŠK, Zagreb
- Antica Menac, 2007., *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb
- Antica Menac, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin, 2003., 2014., *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb
- Mira Menac-Mihalić, 2003. – 2004., *Hrvatski dijalektni frazemi s antroponimom kao sastavnicom*, *Folia onomastica Croatica*, br. 12. – 13., str. 361. – 385.
- Lana Molvarec i Tatjana Pišković (ur.), 2019., *Metafore u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi*, *Zbornik radova 47. seminara Zagrebačke slavističke škole*, FF press, Zagreb
- Maja Opašić, 2014., *Opće europski frazemi hrvatskoga jezika u Rječniku stranih riječi Bratoljuba Klaića*, *Rasprave*, god. 40., br. 2., str. 411. – 434.
- Jelena Parizoska, 2022., *Frazeologija i kognitivna lingvistika*, Srednja Europa, Zagreb
- Damir Pešorda, 2009., *Umjetnost kolumne*, Sanaderova dionica, Grafika Markulin, Zagreb, str. 5. – 8.
- Damir Pešorda, 2013., [Benjamin Tolić, ovitak], *Vesele karmine*, HKZ – Hrvatsko slovo, Zagreb
- Damir Pešorda, 2018., *Predgovor. Kronika postupnog razdržavljanja*, *Kolonijalno koprnanje*, HKZ – Hrvatsko slovo, Zagreb, str. 5. – 8.,
- Damir Pešorda, 2020., *Predgovor. Tiranija prostote*, HKZ – Hrvatsko slovo, Zagreb, str. 5. – 8.,
- Ida Raffaelli, 2019., *Metafora u tvorbi i leksikalizaciji*, L. Molvarec i T. Pišković (ur.), *Metafore u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi*, *Zbornik radova 47. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, str. 151. – 164.
- Dubravka Sesar, 2015., *Punim jedrima...* Antica Menac, Željka Fink Arsovski, Radomir Venturin: *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2014. *Suvremena lingvistika*, br. 79., str. 51. – 57.
- Mateusz-Milan Stanojević, 2019., *Metafora i osjećaji u internetskom diskursu*, L. Molvarec i T. Pišković (ur.), *Metafore u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi*, *Zbornik radova 47. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, str. 207. – 229.
- Branka Tafra, *Frazeološki izazovi*, *Jezik*, god. 52., br. 2., str. 48. – 61.
- Marija Turk, 1994., *Naznake o podrijetlu frazema*, *Fluminensia*, god. 6., br. 1. – 2., str. 37. – 47.
- Marija Turk, 1997., *Prilog proučavanju čakavske frazeologije*, *Suvremena lingvistika*, god., 43. / 44., str. 313. – 324.
- Hrvoje Turković, 1995., *Teorija otklona*, Ž. Benčić i D. Fališevac (ur.), *Tropi i figure*, Zagreb, str. 559. – 584.
- Josip Užarević, 1995., *Tropi i jezik. Zapažanja o metafori, metonimiji i sinegdohi*, Ž. Benčić i D. Fališevac (ur.), *Tropi i figure*, Zagreb, str. 105. – 112.
- Nada Vajs i Milena Žic Fuchs, 1998., *Definicija i frazem u jednojezičnom rječniku*, *Filologija*, br. 30. – 31., str. 363. – 368.
- Willem G. Weststeijn, 1995., *Metafora: teorija, analiza i interpretacija*, Ž. Benčić i D. Fališevac (ur.), *Tropi i figure*, Zagreb, str. 113. – 149.

Sažetak

Nataša Bašić, leksikografska savjetnica u miru,
Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, Zagreb
UDK 81'373, izvorni znanstveni rad

DOI <https://doi.org/10.22210/jezik.2023.70.12>

primljen 15. siječnja 2023., prihvaćen za tisak 12. travnja 2023.

Identity Components in the Phraseology of Benjamin Tolić

The article approaches the identity components in the phraseology of the Croatian lexicographer, translator and diplomat Benjamin Tolić from the viewpoint of structural and cognitive-linguistic analysis. The material consists of his political columns and texts collected in nine author's books written between 2002 and 2023. Identity components include homeland, people, nation, language, and state. The political environment is very tense and unstable; different conceptions of social and economic construction confront each other immediately after the state independence of the Republic of Croatia was won in the Homeland War – the independence that has not been unanimously accepted not only by international factors but also by some Croatian citizens. In the distinctive style of a European intellectual born from a multilingual and multinational Mediterranean open-minded climate, Tolić analyzes and comments on events with an ironic edge; he rephraseologizes existing phrases creating new ones, and confronts good and evil, morality and dishonour, democracy and tyranny, sovereignty and subjection, freedom and slavery. In his thought, Tolić sets out from the teachings of Confucius on defining terminology, i.e. on the necessity to accurately (validly) name objects in order to find a plausible solution to a problem.

Keywords: Benjamin Tolić, Croatian language, idiom, phraseologising, structural and cognitive linguistics, tropes, figures, concatenation of figures, metaphor, metonymy, synecdoche, euphemism, comparison, irony, renaming of persons (antonomasia), dictionary of idioms, identity components, homeland, people, nation, language, state.

**RELIGIJSKO U RJEČNIKU
VELIKOGA I MALOGA POČETNOGA SLOVA**

Petar Bašić

Uvod

nstitut za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavio je 2022. Rječnik velikoga i maloga početnog slova (724. str.). Takvi su leksikografski priručnici važni za svaku kulturnu sredinu jer pomažu u uređenju i stabilizaciji pravopisne norme te olakšavaju snalaženje porabnicima u znanstvenim i drugim područjima koja su im manje poznata. Načelno je izradba takvih strukovnih pomagala autorima velik izazov jer obuhvaćaju sva područja ljudske djelatnosti pa se obično izrađuju uz